

Boško Pešić, *Uvođenje u filozofije egzistencije*, Centar za kulturu i edukaciju „Logos“, Tuzla, 2021., 274 str.

Sadržaj knjige filozofa Boška Pešića čini jedanaest poglavlja s dodacima. Riječ je o tekstovima koji integriraju temu filozofije egzistencije, što je stalna autorova tema od njegova doktorata. U jednom od naših beskonačnih razgovora pitao sam Boška kako to da se odlučio napisati knjigu naslovljenu *Uvođenje u filozofije egzistencije*. Dao mi je jednostavan i logičan odgovor:

Zapravo, jednostavno rečeno, htio sam napokon ukazati na razliku između egzistencije i egzistencijalizma, mislim da je to ključno.

Upravo me to jednostavno objašnjenje dodatno zainteresiralo za sadržaj knjige, strukturiran u poglavlja i dodatke kako slijedi: „Međuprostori. Kratak nagovještaj uvođenja“, „Temelji filozofije egzistencije“, „Hannah Arendt i filozofije egzistencije“, „Heidegger i Jaspers: Plaidoyer za jedan filozofski slučaj“, „Egzistencijalno ovremenjivanje“, „Čovjek u posjedu metafizike“, „Jaspersovo rasvjetljavanje egzistencije“, „Svjetska budućnost filozofije“, „Nietzscheov religiozni život kao tjelovanje beskonačnosti“, „Orisi fenomenologije religije“, „Egzistencija i tehnika“, „Kazalo imena“, „Bilješka o tekstovima“, „Bilješka o piscu“.

Prvo poglavlje predstavlja kratku povijest pojma egzistencije. Latinski je *existentia* od *existere*, *eksistere* = ‘*postati*’, ‘*bivati*’, ‘*nastati*’, ‘*izvirati*’, ‘*izići*’, ‘*pokazati se*’. Ta je etimologija riječi „egzistencija“ bitna za praćenje sadržaja knjige. U uvodnim pripomenama, odnosno povijesno-filozofskom početku, drugo poglavlje prati pojam egzistencije od srednjovjekovne skolastike do 19. stoljeća. Tu je riječ „egzistencija“ postavljena školski na historijsku vremensku liniju, pri čemu treba istaknuti određena ontološka razlikovanja između grčkih riječi da bi se pokazala razlika između onoga što je sama bit stvari i idealnog bitka same stvari, a gdje se egzistencija i esencija objedinjuju po skolastičkom učenju i istovjetno se razumiju. Pojam je egzistencije u novom vijeku, kroz Descartesa, Spinozu i Leibniza, atribut i stupanj esencije. Kant i Hegel na istom su tragu, pojam egzistencije nema status realnog predikata i označava ideju apsolutne subjektivnosti. Posljednji na povijesnoj putanji jest pojam egzistencije koji se, prema Pešiću, razvija u kasnoj Schellingovoj i Kierkegaardovoj filozofiji. Egzistencija je kod Kierkegaarda središnji pojam, isključivo vezan za egzistenciju čovjeka, dok Nietzsche piše o „nevinoj“ egzistenciji i povratku čovjeka antici. Pešić na kraju

uvodnih dijelova poglavlja „Temelji filozofije egzistencije“ zaključuje da se formativno razdoblje filozofije egzistencije smješta u drugu polovicu 19. stoljeća. Tri su njezine fundamentalne značajke, a koje se prema autoru protežu od kršćanske do marksističke krajnosti: 1. okrenutost k čovjeku, tzv. „humanistički“ pristup; 2. situacija tjeskobe kao njezin središnji problem; 3. doktrina „ništetnosti“ svijeta (16).

Devetnaesto je stoljeće značajno i za filozofiju egzistencije i za filozofiju u cijelosti. Naime, ako historijski pobliže pogledamo razvoj društva, uočiti ćemo da je filozofija, manje ili više ovisno o razdoblju, pratila društveni razvoj i duhovno ga, zajedno s religijom, formirala. No, u 19. stoljeću događa se rascjep koji će filozofiju polako gurati na društvenu marginu. Ona i dalje ostaje na sveučilištima i u akademskoj zajednici, no više nema takav položaj u društvu iz kojeg se crpi mišljenje. Filozofija se na sveučilištima uči kao povijest filozofije. I u toj povijesti filozofije, sagledavajući ju od kraja 19. stoljeća pa sve do danas, vidimo izuzetke u ličnostima koje su imale značajan društveni utjecaj. To je razdoblje u kojem klasična filozofija prelazi u filozofiju egzistencije. Kako to tumačimo? Mislim da je stvar potpuno razvidna, što i Pešić naglašava u knjizi:

Jedna od povijesnih karakteristika svijeta je i ta da samorazumljivost svoje svjetovnosti često *ispostavlja neupitnom. Kada ta samorazumljivost ipak postane upitnom, sigurno je da filozofija već igra značajnu ulogu u tom i takvom svijetu.* (177)

Što bi bila ta samorazumljiva svjetovnost? To je predstava o svijetu koji je podijeljen na dvije suprotstavljene klase u kojima se zbiva povijesna medijacija. Medijacija se počela događati upravo krajem 19. stoljeća u svijesti i političkoj akciji tih dviju klasa. Riječ je približno o razdoblju u kojem zapravo jaz između tih dviju klasa kao osnovā kapitalističkog svijeta počinje biti razvidan. Budući da je kapitalizam izmijenio strukture tih klasa, one prestaju biti akterima povijesnih transformacija, rekao bi Marcuse u *Čovjeku jedne dimenzije*. Gdje se u toj priči nalazi egzistencija, odnosno odakle proistječe egzistencija o kojoj piše Pešić? Egzistencija proistječe iz društvene iracionalnosti kojoj je racionalnost ta koja pokreće efikasnost i rast te ispravno ovladavanje tehnikom: „Ova ispravnost istodobno je za nas postignuće istinosnog učinka, naročito kada učinkovitost tehnike dovodimo u vezu s proizvodnim dovršetkom neke stvari“ (257).

Tehnika, tehnologija, racionalnost, iracionalnost mjesta su na kraju Pešićeve knjige koja upućuju na Marcuseova *Čovjeka jedne dimenzije* kao nastavak filozofskog uvoda u egzistenciju. Jer što drugo slijedi iz navoda:

Upravljanje ovim tijekovima izazivanja odgovara tehničkim izričajem onome što se zove pogon, i tako ustrojeno osiguravanje najveće moguće koristi odavno se nametnulo kao sastavni dio ovog upogonjenog *izazivajućeg otkrivanja* tehnike. Koristeći na taj način tehniku i sam je čovjek postao dijelom takvog postrojenja u kojemu sebe samoga *stavlja* u takav upravljačko-izazivajući položaj, odnosno bjelodano biva tako i tako *postavljen*. Stroj po svom smislu jest ono upravljano te i tako postavljen u-stroj jest samo ono što služi upravljačkoj svrsi. (258)

Slično tvrdi i Marcuse:

Tehnološki proces mehanizacije i standardizacije bi mogao osloboditi individualnu energiju za još neispisanu domenu slobode s onu stranu nužnosti. Sama struktura čovjekovog egzistiranja bi bila izmijenjena; čovjek bi bio oslobođen svijeta rada, koji mu nameće strane potrebe i strane mogućnosti; bio bi slobodan da upotrijebi autonomiju u životu, koji bi bio njegov vlastiti. Ako bi proizvodni aparat mogao biti organiziran i usmjeren spram zadovoljenja vitalnih potreba, kontrola nad njim bi mogla biti i centralizirana. Takva kontrola ne bi priječila individualnu autonomiju, već bi ju omogućavala. (21)¹

Kada isprepletemo ta dva momenta kod Pešića i Marcusea, dolazimo do toga da je čovjek svojim tehničkim izričajem omogućio tehnološke procese mehanizacije i standardizacije. „Ja sam“ polazi kao glavno egzistencijsko pitanje koje nije samorazumljivo, a što je korijen vlastita postojanja i sazrijevanja da nešto odlučujuće počinje. To je bilo što u tijeku života, rekao bi Pešić, te ovisi o samome sebi, pojedincu. No to „ovisiti o samome sebi“ povlači pitanja apstrahiranja i nezadovoljenosti. Gdje je apstrahiranje stalno nezadovoljenje zbog toga što nam ograničenost znanja onemogućava gledanje na svijet kao na mjesto gdje možemo doći do znanja koje je općevažeće. Mišljenje koje rasvjetljuje egzistenciju kroz dvije razine, a to su neistina zbog općosti svijeta te ona koja nije u stanju biti izgovorena zbog stanja općosti prve razine. U pozadini je toga ono što je Pešić naglasio, a to je zapravo Jaspersov stav o tome da mogućnost egzistencije ne

¹ Herbert Marcuse, *Čovjek jedne dimenzije*. Veselin Maleša, 1968.

može biti prikazana kao nešto opće koje proizlazi iz tri momenta, samoiskustva, samokomunikacije i komunikacije s drugima, što rasvjetljuje egzistenciju s gore navedene dvije razine.

Nije li upravo taj sklop rasvjetljavanja egzistencije ono što pokazuje Marcusea u trijumfu pozitivnog mišljenja? Pozitivno je mišljenje ona razina koja redefinira misli, koja se poravnava s realitetom i ne dopušta bilo kakvo nadilaženje postojećeg pojmovnog okvira. Ona je aksiomatska i koegzistira s onim što je egzaktno postavljeno u svijetu rasuđivanja i ponašanja. To je svijet u kojemu neistinitu općost i nemogućnost izricanja svodimo na iskustva svakodnevnog rada i komfora. Takav širi kontekst iskustva Marcuse naziva empirijskim svijetom, u kome je narušeno upravo ono empirijsko jer u njemu se nalazi „osakaćeni individuum“ koji je u stanju iskusiti i izraziti ono što mu je dato kroz činjenice, ali bez „činioca“. Takvo je ponašanje ono što Marcuse naziva jednodimenzionalnim i manipulativnim ponašanjem. Filozofija je u tome smislu prošla kroz vlastiti povijesni događaj, a to je njezino odvajanje od znanosti, što na koncu možemo provjeriti polazeći od Aristotelove fizike i pojma materije, koji se razlikuje od pojmova materije nakon njega. Marcuse navodi da se ovdje ne radi samo o različitim metodama definiranja materije već i o različitim povijesnim projektima i povijesnim pothvatima koji su uspostavili „drukciju kako prirodu tako i društvo“.

Na kraju knjige Pešić piše: „Filozofija kao događaj bitka ljudske povijesti pritom može biti dobar ukazatelj da ono što je razumno samo po sebi nije dovoljno.“ (265) Ali ne zbog toga što nedostaje mudrosti, kao onoga što iziskuje viši stupanj od razumnog, već zbog empirijski krutog racionaliziranja iracionalnog napuštanja filozofije.

Davorin ČUTI